

BIZANT I RAT

Hrvoje Spajić (2019) *Bizant i rat: temeljna vojna i ratovodstvena obilježja bizantskoga društva 600. – 1453.*, Zagreb: Despot infinitus, 211 str.

Despot infinitus je 2019. godine objavio knjigu Hrvoja Spajića *Bizant i rat: temeljna vojna i ratovodstvena obilježja bizantskoga društva 600. – 1453.* Nakon niza znanstveno-popularnih članaka objavljenih u *Hrvatskom vojniku* i *Vojnoj povijesti*, te knjiga *Waffen-SS: mračne sile zločinačke politike* (2010) i *Velika islamska osvajanja 632. – 750.* (2019), Spajić je još jednom pokazao da mu je u fokusu znanstvenoga interesa vojna povijest. Ovaj put pozabavio se vojnom strukturom bizantskoga društva (prema njegovu sudu, Bizant je jedna „od najvećih civilizacija što ju je svijet ikada imao prilike vidjeti“, str. 12). Oni koji su pročitali knjigu o velikim islamskim osvajanjima uočiti će da je ova knjiga svojevrsan nastavak *Velikih islamskih osvajanja*. Svjestan dosega bizantologije u hrvatskoj historiografiji, Spajić je nastojao upotpuniti naše spoznaje o bizantskoj civilizaciji obradivši bizantske vojne strukture kroz povijest na znanstveno-popularan način (usp. str. 12), napisavši djelo raspravljačke prirode koje zainteresiranom pojedincu otvara i niz drugih pitanja. Iako je izostala uporaba primarnih izvora, Spajić je i s citiranom stranom sekundarnom literaturom dao precizan uvid u bizantsko društvo iz mikroperspektive i makroperspektive. Osim toga, otvorio je niz problema koji se vezuju uz vojnu povijest bizantskoga društva (poput, primjerice, mentaliteta Bizantinaca, identiteta, spoznaja...), a čije će bolje razumijevanje u bližoj ili daljoj budućnosti zahtijevati tim veći interdisciplinarniji pristup. Ova knjiga neće samo popularizirati interes hrvatske historiografije za bizantsku povijest odnosno civilizaciju koja je ostavila

golem trag na oblikovanje hrvatskoga identiteta, već će dodatno rasvijetliti i spoznaje o hrvatskoj srednjovjekovnoj povijesti s obzirom na to da su neke vojnopravne strukture bizantske države svoj odjek našle i na hrvatskom prostoru, poput primjerice tema (*θέμα*, svima poznata bizantska tema Dalmacija), a koje autor pomno analizira (v. npr. str. 51, 65–66, 74). Vojna povijest sa sobom povlači i društvenu, pravnu i političku povijest, što Spajić neizravno obznanjuje čitatelju stavljajući fokus na bizantske vojne strukture. Ako je Spajić sebi za cilj postavio „popuniti prazninu koja postoji u hrvatskoj historiografiji (bizantologiji) kada je riječ o vojnoj povijesti Bizanta“ (str. 12), slijedom svega navedenoga može se reći da je u tome uspio.

Knjiga sadrži sljedeće dijelove: Uvod (str. 12–17), „Identitet i borba za egzistenciju i dominaciju“ (str. 18–41; potpoglavlja „Bizantske zemlje“, str. 22–31, „Kratki pregled bizantske povijesti“, str. 32 – 41), „Zašto i kako su Bizantinci vodili ratove?“ (str. 42–62; potpoglavlja Defenzivno (obrambeno) ratovanje“, str. 50–54, „Preventivni napadi“, str. 55–56, „Ofenzivno ratovanje“, str. 56–62), „Organiziranje rata u Bizantu“ (str. 63–84; potpoglavlja „Strategija“, str. 74–75, „Logistika“, str. 76–84), „Portret bizantskoga vojnika“ (str. 85–107; potpoglavlja „Časnici“, str. 90–91, „Disciplina i obuka“, str. 92–95, „Život tijekom vojnoga pohoda“, str. 95–97, „Logor“, str. 97–99, „Život u logoru“, str. 100–101, „Marš“, str. 102–103, „Bitka“, str. 104–106, „Posljedice“, str. 106–107), „Rat i mir u Bizantu“ (str. 108–120; potpoglavlje

„Rat i istočnorimsko društvo“, str. 115–120), „Pad jednoga carstva“ (str. 121–145; potpoglavlja „Između rekvizicije, novačenja i poreza“, str. 122–123, „Metrije: okosnica bizantskoga vojnog i društvenog sustava“, str. 124–125, „Svečanost sv. Mokija“, str. 126, „Metrijeva dva problema“, str. 127, „Metrijeva put“, str. 127–128, „Nove vijesti za Metrija“, str. 128–129, „Dolazak vojske u Metrijevo selo“, str. 129–130, „Svečanost u Metrijevu selu“, str. 130–131, „Metrijevo trgovanje“, str. 132, „Visoke rente zemljoposjednika i visoki državni porezi“, str. 132–133, „Stagnacija u razvoju bizantskih gradova“, str. 133–134, „Međunarodne političke i ekonomske okolnosti“, str. 134–136, „Tragedija Četvrtoga križarskog rata“, str. 137–138, „Razdoblje nakon katastrofe 1204. godine“, str. 138–140, „Rast osmanskoga sultanata i Mongoli“, str. 140–141, „Građanski ratovi iscrpljuju posljednje resurse“, str. 141–142, „Konačan pad“, str. 143–145) i Zaključak (str. 146–154). Na kraju knjige nalaze se Kronologija (str. 155–161), Popis istaknutijih bizantskih careva (str. 162–164), Glosarij (str. 165–196), Literatura (str. 197–199), Indeks (str. 200–210) i bilješka o autoru (str. 211).

Nakon Uvoda u kojem je autor iznio motive pisanja knjige, „Identitet i borba za egzistenciju i dominaciju“ (str. 18–41), prvo poglavlje, predstavlja uvod u glavnu problematiku – analizu vojne strukture bizantskoga društva. Autor je iz bogate bizantske povijesti izdvojio niz činjenica koje smatra ključnim u oblikovanju bizantskoga identiteta, donosi i pregled geografskih obilježja koja su odigrala važnu ulogu u bizantskoj povijesti, uz općepoznatu činjenicu da se Bizant nalazio na važnom geostrateškom položaju, a donosi i kraći pregled bizantske povijesti koji bi prilikom čitanja autorove analize bizantskih vojnih struktura čitatelju uvijek trebao biti na umu. Imajući u vidu razmatrani period od 600. do 1453., autor je godinu 600. uzeo

kao „zaokruženu“, aludirajući vjerojatno više na stoljeće nego na godinu, a očito podrazumijevajući pritom ili period od Justinijanove rekonkviste (Justinijan mu je prvi car u kronološkom pregledu, usp. str. 32) ili period od sredine 570-ih i konca vladavine cara Maurikija (582. – 602.), kada je Bizant bio „u stanju ponovno utemeljiti životno važnu ravnotežu moći na istoku i uzduž rijeke Dunav“ (str. 33). Važno je napomenuti da je autor izdvojio pet faza vojnoga razvoja Bizanta: 1) Justinijanova rekonkvista i ekspanzija (6. st.), 2) lokalizacija, skupljanje i eminentno defenzivni karakter (7. i 8. st.), 3) oporavak, konsolidacija i eminentno ofenzivni pristup (od 9. do početka 11. st.), 4) slom i reforma struktura naslijeđenih iz kasnoantičkoga razdoblja u 11. i 12. st., uz kraće ekspanzije u Malu Aziju pod Komnenima (Aleksijem I., 1081. – 1118., Ivanom II., 1118. – 1143. i Manuelom I., 1143. – 1180.) i 5) opadanje nakon IV. križarskog rata 1204. i u periodu uspona Srbije (14. st.) i Osmanlija (14. i 15. st.) (usp. str. 41).

Drugo poglavlje, „Zašto i kako su Bizantinci vodili ratove?“ (str. 42–62), prvo je poglavlje koje se dotiče srži razmatrane problematike, a počinje teжом da su bizantski vladari uglavnom bili svjesni svih pogubnosti i opasnosti koje su ležale u političkoj i vojničkoj praksi ako bi ona narušila zdrav odnos između prikupljanja (prihoda) i preraspodjele (rashoda) državnih resursa (tj. brojnosti vojnika, plaće, opreme, opskrbe i sl., str. 42), jer kada taj odnos ni bi bio narušen Carstvo je bilo spremno suzbiti neprijateljske vojne akcije, poduzeti protuudar, pa čak i ofenzivu (usp. str. 42). U periodu od 6. do 11. st. u Bizantu je nastao niz vojnih priručnika (primjerice, *Tactica* Lava VI. Mudrog, 886. – 912.), važna je bila i diplomacija kao sredstvo borbe, a vojskovođama se savjetovalo da ne ulaze u bitku ako uvjeti nisu povoljni (usp. str. 42–44). Razmatra se važnost resursa (str. 46), a navodi se i da je ratovanje iz čisto ideoloških razloga bilo rijet-

ko (usp. str. 49). Budući da autor ratove dijeli na defenzivne i ofenzivne (str. 50) te imajući u vidu da je Bizant u nekim fazama svojega vojnog razvoja bio sklon bilo defenzivnom bilo ofenzivnom pristupu, jasno je zašto su dva potpoglavlja naslovljena „Defenzivno (obrambeno) ratovanje“ i „Ofenzivno ratovanje“. U ovome poglavlju autor uz proučavanje vojne povijesti paralelno otkriva nešto i o mentalitetu bizantskoga društva.

Poglavlje „Organiziranje rata u Bizantu“ (str. 63–84) razmatra važne promjene u taktičkim strukturama bizantske vojske kroz povijest (usp. 63). Iako obrađuje više perioda bizantske povijesti, ovdje će tek neki biti izdvojeni. Primjerice, u drugoj polovici 10. st. bizantska je vojska postigla značajnije uspjehe ponajprije zahvaljujući vrlo sposobnim zapovjednicima (usp. str. 66), ali moguće je zaključiti da je to bio i rezultat razvitka znatno ofenzivnije taktičke strukture, uvjetovane potrebom novčenja profesionalnijih vojnika. U tom periodu je uveden zbor teškoga konjaništva naoružanog kopljima i buzdovanima, uvedene su i promjene koje su utjecale na disciplinu i učinkovitost teškoga pješništva, a zapovjedništvo je razvilo, ponajprije na iskustvima iz dotadašnjih borbi, nove borbene taktike (usp. str. 65–66). U 11. st., primjerice, vojska je bila sastavljena od starijih vojnika i regularnih plaćeničkih postrojbi novačenih iz raznih dijelova Bizanta te stranih plaćenika (str. 71). U ovom poglavlju obilno se razmatraju i teme (vojnoupravna područja), strategija, logistika i bizantski pohodi.

U poglavlju „Portret bizantskoga vojnika“ (str. 85–107) autor se posvetio bizantskim vojnicima kroz analizu časnika (str. 90–91), discipline i obuke (str. 92–95), života tijekom vojnoga pohoda (str. 95–97), logora i života u logoru (97–102), marševa (str. 102–103), bitki (str. 104–106) i posljedica nakon bitke (str. 106–107). Ovim relativno opsežnim poglavljem autor je dao do znanja da je za kvalitetno razmatranje bizantske vojne struk-

ture nužno dati i mikroperspektivu i to kroz analizu vojnika.

Pretposljednje poglavlje „Rat i mir u Bizantu“ (str. 108–120) preispituje ideološke motive ratovanja u Bizantu. Bizantsko društvo veličalo je mir te je nastojalo izbjeći svaku vrstu borbe. No budući da je Bizant naslijedio vojno-administrativne strukture a dijelom i vojnu ideologiju nekršćanskoga Rimskog Carstva, razvijen je pogled na svijet u kojem su se miješali kršćanski ideali s opravdavanjem rata (usp. str. 108). Primjerice, carevi su ratove mogli opravdati i na temelju toga što su ih vodili s ciljem očuvanja mira (str. 109). Također, ideja „svetoga rata“ nikad nije dobila priznanje u Bizantu, iako je bilo nekih poticaja na nju, osobito nakon pojave džihada (str. 113). Sve u svemu je ideologija kao motiv ratovanja u bizantskom društvu veoma kompleksna i zahtijeva brojna preispitivanja.

Drugi dio poglavlja dotiče se utjecaja ratnoga stanja na društvo. Motivi ratnih tegoba nametnuli su se u brojnim aspektima bizantske kulture, primjerice u književnosti, pogrebnim ceremonijama, privatnim pismima... (str. 115). Društvo je nerijetko trpjelo ratne strahote, a ni prisutnost trupa nije bila manje tegobna za lokalno stanovništvo s obzirom na to da su potrebe vojske bile izrazito velike – postojali su zahtjevi za esencijalnom opskrbom i provizijom, stokom i raznim materijalima tijekom vojnih pohoda, osiguranjem prebivališta vojnicima... Posljedično je to moglo narušiti ekonomsku stabilnost (usp. str. 116). To je svakako element koji možda i nadilazi analizu vojne strukture bizantskoga društva, no svakako opravdava izbor naslova djela *Bizant i rat* i pokazuje koliko je vojna povijest neodvojiva od društvene.

„Pad jednoga carstva“ (str. 121–145) posljednje je poglavlje. U njemu autor, nadovezujući se na prethodno poglavlje o utjecaju rata na bizantsko društvo, iz mikroperspektive to zorno prikazuje na primjeru relativno

dobrostojećega bizantskog građanina Metrija (usp. str. 132–133). Dakle, u poglavlju „Portret bizantskoga vojnika” dao je prikaz vojnika, a sada prikazuje običnoga građana (usp. str. 124), čime ujedno ostavlja prostor za njihovu usporedbu. Uz sitne izmjene, kao što je i sam autor napomenuo, opis Metrija preuzeo je iz knjige Johna Haldona *Byzantium at War* (2003). Poglavlje završava slomom bizantske države, tj. padom Carigrada 1453. (str. 143–145).

U Zaključku (str. 146–154) autor ističe koji su ključni razlozi dugoga opstanka bizantske države pored svih moćnih susjeda. Iako je tu više čimbenika, kao ključni ističe vrlo uspješno održavanje fiskalnoga aparata, koji je mogao

podnositi i teret troška održavanja uspješne i dobro organizirane vojske (usp. str. 146–147).

Slijedom svega navedenog, knjigu Hrvoja Spajića preporučio bih u prvom redu svima koji se zanimaju za vojnu i društvenu povijest, bizantologiju, ali i općenito srednjovjekovnu povijest. Za razliku od Spajićeve knjige *Velika islamska osvajanja 632. – 750.*, u ovoj nije izostao autorov zaključak, a mogu reći i da se autorov zaključak uvelike poklapa s onime što sam ja, čitajući knjigu, smatrao ključnim u dugotrajnom opstanku Bizanta. Spajić je definitivno pružio kvalitetnu i zaokruženu monografiju, i vjerujem da će, na tragu toga, nastaviti objavljivati slične knjige.

Lucian Borić